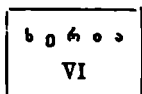

შოთა ძიძიგური

დამწებლობის
წარმოშობა და
განვითარება

ზოტა ძიძიზური

რ ე მ ნ ე რ ც მ ბ ი ს ნ ა რ მ . მ შ მ ბ ა
რ ე გ ე ნ ვ ი თ ე რ ე ბ ე

შ ი ნ ა ა რ ს ი

დამწერლობის წინა საფეხურები	5
ეგვიპტური დამწერლობა	9
სემერული დამწერლობა	14
ჩინური დამწერლობა	18
ფონეტიკური დამწერლობის წარმოშობა .	21
ქართული ანბანი	23
ასოების სახელები და ასოების თანმიმდევრობა ანბანში . .	34

წერის ხელოვნების საშუალებით ადამიანი თავის ნაფიქრ-
ნაზრევს გადასცემს სხვა ადამიანს. დანწერლობის ცნება ფაქტობრივად
და იგი მოიცავს არა მხოლოდ ნიშნებს, რომლებიც გამოხატავენ
ენის ბგერით ელემენტებს—მთელ სიტყვებს, მარცვლებს ან ცალ-
კეულ ბგერებს, არამედ ზოგიერთი ხალხის წერის სისტემაში გა-
მოსახავენ ნახატებსაც, გრაფიკულ სიმბოლოებსაც.

წერის გამოგონებით ადამიანმა თავისი აზრი უკვდავყო, რაკი
ერთხელ ნათქვამი სამუდამოდ რჩება დაწერილის სახით და თაო-
ბიდან თაობას გადაეცემა. „რაც კალმით დაიწერება, ნაჯახით არ
ამოიშლება“, უთქვამს ხალხს, და ამ ანდაზით შესანიშნავად არის
გამოხატული წერის განუზომელი ძალა და მნიშვნელობა კაცობ-
რიობის ისტორიაში.

წერა კულტურის დიდი მონაპოვარია. თანამედროვე ცივილი-
ზებული მსოფლიოს ცხოვრება ისე მჭიდროდაა დაკავშირებული
დამწერლობასთან, რომ, შეიძლება ითქვას, უდამწერლობოდ არც
შეიძლება იარსებოს ცივილიზაციამ. მთელი რიგი გენიალური
აღმოჩენები, გამოგონებაში წერის ხელოვნებასთანაა დაკავშირე-
ბული. წერის გარეშე არ შეიძლებოდა არსებულყო წიგნის ბეჭდ-
ვა, ტელეგრაფი, სტენოგრაფია—ეს გენიალური გამოგონებანი,
რითაც კაცობრიობა სამართლიანად ამაყობს. ძველი სიბრძნეა:
„Verba volant, scripta manent“—„ნათქვამი გაფრინდება, დაწე-
რილი კი რჩება“. ამრიგად, წერის ისტორია იმავე დროს საკა-
ცობრიო კულტურის ისტორიაა და ყველაზე მნიშვნელოვან ადგილს
იჭერს პროგრესისა და ცივილიზაციის საერთო სისტემაში.

საგვებით გასაგებია, რომ, რაკი წერა კულტურის მეტად
მნიშვნელოვანი ელემენტია, მეცნიერება დაინტერესებულია შეის-
წავლოს მისი წარმოშობისა და განვითარების საკითხები, ნათელი
მოკვინოს ცივილიზაციის ამ მძლავრი იარაღის საიდუმლოებას,
გამოიკვლიოს მისი მექანიზმი.

დამწერლობას სწავლობს მეცნიერების ორი დარგი—პალეოგ-
რაფია და ეპიგრაფიკა.

დამწერლობისადმი ინტერესი ორგვარია: თეორიული და პრაქტიკული. თეორიული თვალსაზრისით ჩვენ გვინტერესებს, როგორ ჩაისახა და განვითარდა წერა და რა ფორმებისაგან აღმოცენდა იგი, რა სახეობის დამწერლობა მოეპოვება სხვადასხვა ხალხს, რა ხერხებით ამოიცნობენ ამა თუ იმ ძნელად გასაგებ ანბანს, რა გზებით მიემართება ჩვენი წერის ხელოვნება და ა. შ. პრაქტიკული თვალსაზრისით ჩვენ გვინტერესებს წერის ტექნიკა საერთოდ, მაგალითად, წერის შესწავლა სკოლაში თუ სკოლის გარეთ, წერის ხერხების გამარტივება და სხვ.

აქ უნდა აღინიშნოს, რომ წერა თავისი შინაგანი ხასიათით მკიდროდ არის დაკავშირებული მეტყველებასთან. სწორედ დამწერლობამ შემოგვინახა ძველი ენები; უამისოდ არ გვეცოდინებოდა კაცობრიობის უძველესი ცივილიზაციის ენები, ისტორიული ეპითუკლმართობის შედეგად გადაშენებულნი და საძუღამოდ აღმოფხვრილნი. მეტყველების ევოლუციის შესაბამისად იცვლებოდა დამწერლობაც. ზოგჯერ ზეპირი მეტყველების გავლენით იცვლება წერიტი გამოხატულების ფორმაც. აქ „გულისხმება ცვლილებანი მართლწერაში. ხდება პირიქითაც: წერიტი მეტყველების გავლენით ხშირად ხალხური მეტყველების ფორმებიც იცვლება. არაიშვიათად ეს ორივე პროცესი ერთმანეთის პარალელურად მიმდინარეობს, სწორედ ამით აიხსნება ამა თუ იმ ხალხის ცდა—გამარტივოს თავისი მართლწერა.

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ დამწერლობა ზოგჯერ სქემატიზებულია. ავიღოთ თანამედროვე ევროპის მაგალითი. ფრანგული და, განსაკუთრებით, იხგლისური წერა არსებითად სქემებია ზეპირი მეტყველებისა, რანდენადაც არ წარმოგვიდგებენ ცალკეული ბგერების ზუსტ შესატყვისობას. ამ ენათა დღევანდელი ბგერები არ არის ყოველთვის გადმოცემული წერაში. ამის მთავარი მიზეზი ისაა, რომ ლიტერატურული ენა ისტორიულად დაშორდა ხალხურ მეტყველებას, არ გამარტივდა მართლწერა. ამიტომ ინგლისურ წერაში არის რამდენიმე ასო ერთი და იმავე ბგერის გამოსახატვად, და, პირიქით, ერთი და იგივე ასო შეიძლება წარმოითქვას სხვადასხვანაირად.

ამ ზოგადი განმარტებების შემდეგ გავეცნოთ წერის ჩასახვანგანიტარების მთავარ საფეხურებს.

ადამიანს წერა ერთბაშად არ შეუქმნია.

ადამიანთა შორის ურთიერთობა ხორციელდებოდა მხოლოდ ჭეშქვანების საშუალებით, საზოგადოების განვითარების იმ უძველეს საფეხურზე არც იყო საჭიროება, ადამიანს როგორმე აღებეჭდა თავისი ნათქვამი, ანდა შორს ვინმესთვის შეეტყობინებინა თავისი ნათქვამი-ნათქვამი. ცხოვრების წინსვლასთან ერთად თანდათან ჩნდება აუცილებლობა, ერთმა ადამიანმა მეორე ადამიანს გაუზიაროს თავისი აზრი არა მხოლოდ უშუალო კონტაქტის გზით, არა მხოლოდ ზეპირი მეტყველების მეშვეობით. სოციალური ურთიერთობისა და გონებრივი განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე ადამიანს გაუჩნდა წერა-კითხვის საჭიროება. მაგრამ, ვიდრე ამ საფეხურს მიაღწევდა, კაცობრიობამ განვლო შემამზადებელი საფეხური, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში გრძელდებოდა.

რა საშუალებებს მიმართავდა პირველყოფილი ადამიანი, რათა სხვისთვის აზრი გადაეცა არა ზეპირი მეტყველების გზით? სხვანაირად რომ ვთქვათ, რა ასრულებდა კაცობრიობის განვითარების უძველეს საფეხურზე წერის მაგივრობას?

პირველყოფილი ადამიანი მიმართავდა საგნების სიმბოლიკას. საგნების საშუალებით ხდებოდა „აზრის გადაცემა“, საგნები ანიშნებდნენ ადამიანებს იმას, რაც შეიძლებოდა გადმოცემულიყო ზეპირი მეტყველების გზით. ასე, მაგალითად, მონადირე თავის მიმართულებას ასე აღნიშნავდა: გზაზე ხის ტოტს დადებდა და ტოტის წვერის მიხედვით შეიძლებოდა მიხვედრა, საით წავიდა ღვი. ზოგიერთმა ხალხმა, მაგალითად, ასეთი სიმბოლიკა შეიმუშავა: ქვა ნიშნავდა მაგარს, გამძლეს, ნახშირი—შავს, მწუხარებას, პილპილი — მწვევეს, მოუთმენელს, ცნობისმოყვარეს, გამხმარი თავითავე — ტანჯვას, ტკივილებს, ჩვარი — ცუდ მდგომარეობას და მისთანან. ხუთივე საგანი (ქვა, ნახშირი, პილპილი, გამხმარი თავითავე, ჩვარი) ერთ ტყვეს გაუგზავნია თავისი მეუღლისათვის და ამით უცნობებია: ჩემი სხეული გამძლეა, როგორც ქვა; მომავლის იმედი ნახშირივით შავია, ე. ი. უიმედოდ ვარ; ჩემი სხეული თავითავევით გახმება მწუხარებისაგან; გარეგნულად ჩვარს დავემსგავსეო...

საგნების საშუალებით პირველყოფილი ადამიანი გამოხატავდა

არა მხოლოდ კონკრეტულ ანუ საგნობრივ ცნებებს. როგორც გამორკვეულია, განყენებული (აბსტრაქტული) ცნებების გამოხატვაც შეეძლო იმდროინდელ ადამიანს საგნებისავე მეშვეობით. ამ მიზნის მისაღწევად ირჩევდნენ ისეთ საგნებს, რომელთა ასოციაციით (ანდა ამ საგნებთან დაკავშირებულ ზნე-ჩვეულებათა და სიტუაციების მიხედვით) ცნობიერებაში იზადებოდა გარკვეული განყენებული ცნებები. მაგალითად, როცა პირველყოფილი ხალხები ერთმანეთს ომს უტყუებდნენ, ნიშნად ამისა, უგზავნიდნენ შუბებს, ისრებს ან სხვა საომარ იარაღს; ეს იყო მათი „წერილი“, მათი შეტყობინება ომის დასაწყისისა. ზოგიერთ ხალხს ასეთი წესი ჰქონდა შემოღებული: როცა სამშვიდობო მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ, ყალიონს ჩამოატარებდნენ, ყალიონი გადადიოდა ხელიდან ხელში, — ამრიგად, ყალიონი გამოხატავდა მშვიდობას. იყვნენ ხალხები, რომლებიც ერთმანეთს, ნიშნად მეგობრობისა და პატივისცემისა, უგზავნიდნენ მარილის ნატეხს, ხოლო სიძულელიისა და მტრობის აღსანიშნავად ერთმანეთს პილპილს სთავაზობდნენ. სურვილებისა და აზრების გასაზიარებლად ცხოველებსაც იყენებდნენ. ასე, ჰეროდოტე გვიამბობს, რომ, როცა ძველმა ირანელებმა სკვითებს მოსთხოვეს აღიარება და მორჩილება, სკვითებმა მათ გაუგზავნეს ფრინველი, თაგვი, ბაყაყი და ხუთი ისარი. ეს იყო თავისებური ნოტა, რომელიც ნიშნავდა: „ირანელებო, თუ თქვენ არ ძალგძობ ფრინველივით ფრენა, მიწაში თაგვივით ძრომა და დამალვა, ქაობებში ბაყაყით ხტომა, მაშინ იმედი ნურაფრისა გექნებათ: დაიცხრილებით ჩვენი ისრებით, უკეთუ ფეხს შემოდგამთ სკვითთა მიწაზეო“.

ძალიან გავრცელებული იყო უხსოვარი დროიდანვე სხვადასხვა ხალხებში დაქდევნა, ქდის გაკეთება ჯოხზე რისამე მისანიშნად, უმთავრესად რიცხვის, რაოდენობის აღსანიშნავად. ეს იყო პირობითი ნიშნები, დანით ამოთლილი, დაქდებული. უნდა აღინიშნოს, რომ დაქდევნა ბევრ ხალხს ჩვენს დრომდისაც შემორჩა. ცნობილი იყო საქართველოშიც. თედო სასოკიას ცნობით, ქდეს თბილისში მე-19 საუკუნის ოთხმოციან-ოთხმოცდაათიან წლებშიც ხმარობდნენ ვაქრობაში. ქდე ერთგვარი პირველყოფილი საბუღალტრო წიგნის როლს ასრულებდა. დაქდევნის საშუალებით ანგარიშს აწარმოებდნენ უმთავრესად რაკველი მეთორნეები. იმ დროს ისინი პურს ტაბაკებით ეზიდებოდნენ სახლებში ნისიად. საქდე ჯოხი შუაზე იყო გაპობილი. როცა უნდოდათ მუშტართან დატოვებული პურის

რაოდენობა აღენიშნათ. ჯოხის ნახევრებს ერთიმეორეს ზუსტად მიადებდნენ და დანით ჩამოთლიდნენ პურის რაოდენობის აღმნიშვნელ ქდეს. ჯოხის ერთ ნახევარს მეპურე წაიღებდა, მეორე ნახევარი პურის მომხმარებელს დარჩებოდა, ანგარიშს თვის ბოლოს გაასწორებდნენ. ამისათვის ჯოხის ნახევრებს ერთიმეორეს მიადებდნენ და დაითვლიდნენ, რამდენი ქდე იყო გაკეთებული. მომხმარებელი ამ ქდეთა რიცხვის კვალობაზე გადაუხდიდა ფულს თავის კრედიტორს. ისიც ცნობილია, რომ მეგრელი მწყემსები ცხვრისა თუ თხების სათვალავად პატარა, ერთ ციდა ოთხკუთხა ჯოხებზე, რომელთაც მასრებივით ატარებდნენ სამასრებში გულზე, ქდეებს აკეთებდნენ. ქდის დადების ჩვეულება მოხვევებშიც არსებობდა უკანასკნელ ხანებამდის.

პირველყოფილი ადამიანები თავიანთი აზრის გამოსახატავად იყენებდნენ, აგრეთვე, ნასკვებიან თასმებს. ეს იყო „საგნობრივი წერის“ ერთ-ერთი გავრცელებული სახეობა, რომელსაც მიმართავდნენ ირანელები, ჩინელები და სხვა ხალხები; დასავლეთ აფრიკის ზოგიერთმა ხალხმა ჩვენს დრომდისაც შემოინახა ამგვარი „წერის“ ტექნიკა. ბერძენი ისტორიკოსი ჰეროდოტე გვიამბობს: ირანის ერთმა მეფემ, რომელიც სკვითთა დასაპყრობად გაემართა, იონიის ტირანებს დაუტოვა ღვედი, რომელსაც 60 ნასკვი ჰქონდა. ეს 60 ნასკვი ნიშნავდა 60 დღეს,—ამდენხანს უნდა დარჩენილიყო იგი ომში. ყოველდღე უნდა გაეხსნათ თითო ნასკვი. ზოგიერთმა ტომმა ჩვენს დრომდის შემოინახა გამოანგარიშების ამგვარი წესი. მაგალითად, ქმარი თუ წავა სამოგზაუროდ, თავის ცოლს უტოვებს ნასკვებიან თასმას; თასმას აქვს იმდენივე ნასკვი, რამდენ დღესაც დაყოფს იგი გზაში.

თანდათანობით გზას იკაფავს მხატვრობა; ესაა დამწერლობის ჩანასახი. მონადირეს უკვე აღარ აკმაყოფილებს აჩვენოს, თუ რა მიმართულებით მიდის, რა მიმართულებით მისდევს ნადირს. დროთა ვითარებაში დაიბადა აუცილებლობა, აღინიშნოს, თუ, სახელდობრ, რა ნადირს დაედევნა იგი. ამის „თქმა“ შეიძლება ნახატივით; ხატვის საშუალებით გაცილებით მეტის თქმა შეიძლება.

ხატვა დიდი წინწადგმული ნაბიჯია წერისაკენ. მაგრამ ეს მაინც არაა წერა, ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით. ისიც უნდა ითქვას, რომ ჩვენამდის მოღწეული უძველესი ხანის ნახატები ყველა არ შეიძლება მივიჩნიოთ წერის იმდროინდელ საშუალებად. დღეს ჩვენთვის, ცივილიზებული ადამიანებისათვის, რომლე-

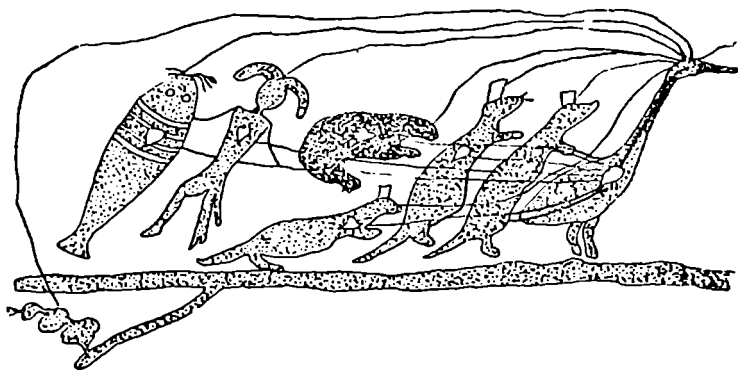
ბიკ შორსა ვართ პრიმიტიული აზროვნებისაგან, ძნელია გავერკვეთ, ესა თუ ის უძველესი ნახატი მხოლოდ ნახატია, ინდივიდუალური ესთეტიკური ემოციის გამოსახულება თუ იმდროინდელი „წერის“ ფორმა.

ნახატ „ნაწერს“ ვუწოდებთ პიქტოგრამებს, ზოგჯერ—იეროგლიფებს. განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ პიქტოგრამები—ეს მხოლოდ ნახატებია, მაშინ როდესაც იეროგლიფები შეიცავენ გეომეტრიულ და სხვა ელემენტებსაც.

პიქტოგრამები ხასიათდებიან შემდეგი თავისებურებით: ისინი გვაცნობენ ერთ რომელიმე ანბავს, უნთავრესად—ყოფითი ხასიათის ანბავს. თვითული ნახატი ჩვეულებრივ შეესატყვისება ერთ წინადადებას.

რა შინაარსისაა ეს უძველესი პიქტოგრამები?

ისინი შეიცავენ: 1. სიყვარულის ახსნას, — „პიქტოგრაფიული სატრფიალო წერილებია“ (შემოგვინახეს ჩრდილოამერიკელმა ინდიელებმა და ჩრდილოციმბირელებმა); 2. მონადირეობის ცნობებს; 3. მაგიურ და შელოცვის ფორმულებს; 4. საომარი შეტაკე-

ბებისა და ლაშქრობის ცნობებს; 5. პოლიტიკური ხასიათის „დოკუმენტებს“: პეტიციებს, ხელშეკრულებებს, მოსახლეობის აღწერებს, განცხადებებს და სხვ.

ზოგიერთმა ხალხმა დიდი ხნის განაპკლობაში შემოინახა პიქ-

ტოგრაფიული წერა. მაგალითად, ჩრდილოეთ ამერიკის ინდიელები პიქტოგრაფიას იყენებდნენ მე-19 საუკუნის ბოლომდის.

ნახატი (გვ. 8) წარმოადგენს პიქტოგრაფიულ წერილს, რომელიც ჩრდილოეთ ამერიკის ინდიელებმა (მე-19 საუკუნის შუა წლებში) გაუგზავნეს ჩრდილოეთ ამერიკის პრეზიდენტს. ინდიელები სთხოვდნენ პრეზიდენტს, დაგვრთეთ ნება, გადავსახლდეთ შორეულ ტბებზე, სადაც უკეთესი ბუნებრივი პირობებია ცხოვრებისათვისო. წერილში აღნიშნულია თხოვნის საგანი—ტბები, რომლებთანაც შეერთებულია წეროს თვალი. გამოსახულია 7 ინდიელი ტომის სიმბოლოები: თევზი, ადამიანი, წავი, 3 კენგურუ და წერო. მათი თვალები ხაზებითაა შეერთებული. ეს იმას ნიშნავს, რომ შედივე ტომის საერთო გადაწყვეტილებაა, საერთო აზრია თავიანთი ადგილებიდან აყრა და შორს გადასახლება. მათი გულებიც ხაზებითაა შეერთებული. მაშასადამე, ყველას ერთი გრძნობა ამოძრავებს. წინამძღოლი წერო ორი მიმართულებით იყურება: თვალებიდან გამოდის ორი ხაზი, ერთი მიპყრობილია პრეზიდენტისაკენ, მეორე შეერთებულია ტბებთან სურათის ბოლოში (ერთი ტბა მათი ახლანდელი სამკვიდროა, მეორე—სადაც მათ სურთ გადასვლა).

სურათი უალრესად ლაკონიურია და, ამასთანავე, მკაფიოდ გადმოსცემს იმ ადამიანების მდგომარეობას, რომლებსაც გადაწეწებას უჭადიან ულმობელი კოლონიზატორები.

ამრიგად, ჩვენთვის ნათელია, რომ პიქტოგრაფია წერის პირველი საფეხურია.

შემდგომი საფეხურია ეკრეთწოდებული იდეოგრაფია, რომელიც ლოგიკური განვითარებაა პიქტოგრაფიის სისტემისა. რამდენადაც სიტყვა და ნახატი წარმოადგენენ ერთი და იმავე ობიექტის გამოხატვის ორ შესაძლებელ საშუალებას, იმდენად ხალხი უხსოვარ დროს გარკვეულ ნახატებს აიგივებდა გარკვეულ სიტყვებთან. თუ წინათ მთელი წინადადებები ერთი ნახატით „გამოითქმოდა“, თანდათანობით ნახატი ერთი სიტყვის ეკვივალენტი ხდება. ადამიანი უკვე სიმბოლოებს მიმართავს, „წერის“ ნიშნებს პირობითი ხასიათი ენიჭება.

✓ მგვიპტური დამწერლობა

მეცნიერება საბოლოოდ ვერ შეთანხმებულან საკითხში, თუ ვინ შექმნა თავდაპირველად წერა—ეგვიპტელებმა თუ სუმერელებმა (მესოპოტამიაში). უფრო კი ეგვიპტისაკენ იხრებიან.

წერა წარმოიშვა ეგვიპტეში 4000 წლის წინათ ძველი წელთ-

აღრიცხვით. ეგვიპტის სახელმწიფოს სათავეში ედგა ფარაონი, სახელმწიფოს მმართველობა ხელთ ეპყრათ ქურუმებს, ეგვიპტური კულტურა ამ დროს განვითარების მაღალ საფეხურზე იდგა.

ეგვიპტის გიგანტური არქიტექტურული ძეგლები—ტაძრები და პირამიდები—ჩვენს დრომდისაა შემონახული. ამ ძეგლთა კედლები აღსაყვება იდეოგრაფიული დამწერლობის ნიმუშებით. ამგვარმა წერამ შეუძღგ იეროგლიფების¹ სახელწოდება მიიღო. ეს იეროგლიფები დახატული და ამოკვეთილი იყო დიდი ოსტატობით და წარმოადგენდნენ საგნების, მცენარეების, ცხოველთა და ფრინველთა მინიატურულ გამოსახულებებს. წერის ნიშნები განლაგებული იყო მარჯვნიდან მარცხნივ და პირიქით. იეროგლიფურ წარწერებს ჩვეულებრივ ახლდა დიდი ტალანტით შესრულებული მხატვრული გაფორმებანი. წარწერები ტაძრების კედლებზე გამოხატავდნენ შელოცვებს და ლოცვა-ვედრებებს ღმერთებისადმი.

ეგვიპტელებმა მოიგონეს მასალა, რომელზედაც იწერებოდა. ეს იყო პაპირუსი,² რომელმაც დიდი გავრცელება პოვა ძველი მსოფლიოს ყველა კულტურულ ქვეყანაში. პაპირუსი ლერწმისებური მცენარეა, რომელიც იზრდებოდა მდინარე ნილოსის ნაპირებზე.

პაპირუსის გრაგნილები გავრცელდა მეორე ათასწლეულში ჩვენს წელთაღრიცხვამდის. ამ საწერი მასალის დამზადება და გაყიდვა მალე ფარაონის მონოპოლიად იქცა. მას შემდეგ, რაც რომმა დაიპყრო ეგვიპტე, პაპირუსი რომშიაც მზადდებოდა (ეგვიპტე ვალდებული იყო, რომისათვის მიეწოდებინა საპაპირუსე ნედლი მასალა). პაპირუსის ძველი გრაგნილები შემორჩენილია ჩვენს დრომდის; ბევრი მათგანი აღმოჩნდა ეგვიპტის ფარაონთა აკლამებში.

პირამიდებში და სხვა აკლამებში აღმოჩენილი წიგნები (პაპირუსის გრაგნილები) შესანიშნავი ამსახველია იმდროინდელი ეგვიპტის ისტორიის, ლიტერატურის, მეცნიერებისა და ეკონომიკის განვითარებისა.

იეროგლიფურ წერაში ხშირად გამოსახულია სიმბოლოებიც. ასე, მაგალითად, ფუტკარი ან კრაზნა გამოხატავდა „შრომისმოყვარეობას, საქმიანობას“, პაპირუსის გრაგნილი—„ცოდნას“, პალ-

¹ იეროგლიფი წარმოდგება ბერძნული სიტყვისაგან: ი ე რ ო ს (წმინდა) და გ ლ ი ფ ო (ამოკვეთ, ამოკერი).

² პაპირუსი წარმომდგარია ეგვიპტური სიტყვისაგან „პა-პ-იურ“, რაც ნიშნავს: „მდინარის მცენარე“.

მის ფოთოლი — „ერთ წელიწადს“ (ძველი ეგვიპტელები ვარაუდობდნენ, რომ პალმას ყოველწლიურად თითო ფოთოლი ემატება), კვერთხი — „ხელისუფლებას, მეფობას, ბატონობას“. თუ კაცი იჯდა და ხელი პირთან ჰქონდა მიტანილი, ეს ნიშნავდა „ქამას“; ფიგურა, რომელიც მიაბიჯებდა, „სვლას“ გადმოსცემდა და ა. შ.

ეგვიპტურმა წერამ თანდათან ძირეული ცვლილება განიცადა. ნიშნები ახლა ცალკე სიტყვებს კი არ გამოხატავდა, არამედ მარცვლებს, სიტყვის მარცვლებს. ეგვიპტელმა ქურუმებმა, იმდროინდელმა მეცნიერებმა, შეძლეს მეტყველების დაშლა სიტყვებად, მერე — სიტყვების დაშლა მარცვლებად, სიტყვის დაშარცვლა. მათ შექმნეს მსოფლიოში პირველი მარცვლოვანი ანუ სილაბური დამწერლობა. აღსანიშნავია, რომ ხმოვან ასოებს მეორეხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, ამიტომ მათ მიერ გამოყოფილი მარცვლები შედგებოდა ჩვეულებრივ ორი, იშვიათად სამი თანხმოვნისაგან. მაგალითად კმ ერთსა და იმავე დროს შეიძლება წაეკითხათ როგორც კმე (ლომის თათი), ისე კემე (ეგვიპტე).

ასევე კტ შეიძლება ყოფილიყო კოტ (ძლიერება), კოტა (სიმაღლე), კატ (წიგნი) და ა. შ. მალე დაიბადა საპირობება ხმოვნების აღნიშ-

	გეგმა	—	მედიცა
	სვლა		მეხსენებელი
	თვალი		ჭური
	ყირადი		სახნისი
	რუკა		მშვიდი
	ნების ჯიჲ		სვლა-სიარული
	ყვავილი		ბიჯება
	გზე		ნების წყევანს
	ძორაკვი		ყირიდი
	ყუთბე		ფრენა

ეგვიპტური იდეოგრამები.

ვნისა, რადგან უხმოვნობა ხშირად გაუგებრობის წყარო იყო. ხმოვანი ბგერების გამოყოფა ახალ მიღწევას წარმოადგენდა: ეს იყო პირველი ნაბიჯი ფონეტიკური, ე. ი. ანბანური დამწერლობისაკენ.

ამრიგად, თუ თავდაპირველად თითოეული იეროგლიფური ნიშანი გამოხატავდა მთელ სიტყვას, დროთა ვითარებაში შემოღებული იქნა ნიშნები ცალკეული მარცვლებისათვის. ამის შემდეგ საერთო რიცხვი ნიშნებისა შემცირდა. შემდგომ საფეხურზე იეროგლიფი გამოყენებული იყო არა სიტყვის ანდა მარცვლის, არამედ ცალკეული ბგერის გადმოსაცემად. როგორც ითქვა, ჯერ თანხმოვნები აღინიშნებოდა, მერე ხმოვნები.

რომ გასაგები იყოს ცალკეული ბგერების გამოხატვა, მივმართოთ ქართულ მაგალითებს. ვთქვათ, უნდა დაეწერათ „თავ“-სიტყვა. დახატავდნენ სამ საგანს: თმა (რაკი სიტყვა თ-თი იწყება), ატამი (რაკი სიტყვა ა-თი იწყება), ვაშლი (რაკი სიტყვა ვ-თი იწყება). ე. ი. მკითხველმა იცოდა, რომ დახატული თმა—ატამი—ვაშლი უნდა წაეკითხა ასე: თავ (თავი), ამ საგნების სახელების დასაწყისი ბგერების კვალობაზე. დაახლოებით ასე ჩაისახა ცალკეული ბგერების გადმოცემა ხატოვანი დამწერლობის საფუძველზე.

ამრიგად, საჭირო ბგერის დასაწერად გამოყენებული იყო ისეთი სიტყვების აღმნიშვნელი ნიშან-სურათები, რომლებიც იწყებოდა ამ საჭირო ბგერით. ამ პრინციპს დღესაც იყენებენ ანბანის თვითმასწავლებლებში, რომლებიც ბავშვებისთვისაა განკუთვნილი. მეთოდშიკაში ეს (ე. წ. აკროფონიული) პრინციპი საუკეთესო ხერხია, რათა ბავშვებმა თვითონ ამოიცნონ საჭირო ბგერა და ასო. დასურათებულ ანბანში, მაგალითად, დახატულია ხარი ან ხელი. ამ სიტყვების დასაწყისი ასოები შავად და დიდი ასოებითაა დაბეჭდილი. ბავშვი ამ გზით ითვისებს ხ ასოს...

ღ დროთა ვითარებაში საგნების გამოსახულება პირობით წერილობით ნიშნებად იქცა, ე. ი. უკვე ველარ იცნობდი ამა თუ იმ გამოსახულებაში ამა თუ იმ საგანს, მხატვრობამ მისანიშნი ფუნქცია დაკარგა და „ყოფილი“ საგნის გამოსახულება განყენებულ წერილობით ნიშნად იქცა,—ამრიგად, „ასოები“ მივიღეთ.

ახლა ვიკითხოთ: როლის და როგორ ამოვიკითხეთ და გავეშიფრეთ ეს უძველესი ეგვიპტური ნაწერები? ეგვიპტელებს ხომ არ დაუტოვებიათ სახელმძღვანელო მითითებანი, მომავალი თაობის აღაშინებმა ასე და ასე წაიკითხეთ ჩვენი ნაწერები, ასე გაიგეთ ჩვენი

„ანბანიო“. მაშასადამე, ეგვიპტური დამწერლობის გასაღები ჩვენი ეპოქის მეცნიერებს უნდა ამოეცნოთ.

ეგვიპტური წერის საიდუმლოება პირველად ამოხსნილი იქნა მე-19 საუკუნის 20-იან წლებში. მისი ამოხსნა დაკავშირებულია მეცნიერების დიდი კლასიკოსის შამპოლიონის სახელთან. მას წილად ხვდა ბედნიერება—გარკვეულიყო დაახლოებით 6.000 წლის წინათ შექმნილი პირველი „ანბანის“ რთულ ხლართებში. ეს იყო კეშმარიტად გენიალური აღმოჩენა.

იეროგლიფურ დამწერლობას იკვლევდნენ მე-17 საუკუნიდან, მაგრამ სასურველ შედეგებს ვერ მიაღწიეს. ჯერ კიდევ ძველი დროიდანვე ტრიალებდა აზრი იმის შესახებ, რომ ეგვიპტური ჯადოსნური დამწერლობის შესწავლა, იეროგლიფურ „საკვირველებათა“ ამოცნობა აღემატება თანამედროვე ადამიანის გონების ძალას. იეროგლიფის წაკითხვის გზა სამუდამოდ გადაქრილია და ამჟამა ამა თუ იმ მეცნიერის ჩხირკედელაობაო.

ეგვიპტეში ნაპოლენონ პირველის ლაშქრობის დროს, როგორც ცნობილია, სიძველის მრავალი ძეგლი იქნა პარიზში გადმოზიდული. მათ შორის იყო ე. წ. როზეტის ქვა¹, რომელმაც ეპოქალური როლი შეასრულა მეცნიერების განვითარებაში. ეს ქვა შეიცავს სამი სხვადასხვა ფორმის წარწერას: ზემო წარწერა—იეროგლიფურია, შუა—მისი განვითარების სახეობა, ქვედა—ბერძნული. ჯერ კიდევ ნაპოლენონის ექსპედიციის ოფიცრებმა გამოთქვეს ვარაუდი: ალბათ სამივე წარწერა ერთი და იმავე შინაარსის გამომხატველიაო.

აი, ეს წარწერებიანი ქვა გახდა გენიალური ინტუიციის მეცნიერის შამპოლიონის დაკვირვების საგანი. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მანამდის ეგვიპტური ენა არ იყო ცნობილი მეცნიერებისათვის. შამპოლიონმა ჩაღრმავებული ძიების შედეგად გამოარკვია, რომ სამივე ტექსტი მართლაც ერთი და იმავე შინაარსისაა. მან, პირველმა, ამოიკითხა ეგვიპტური იეროგლიფები და ამით სათავე დაუდო ახალ დისციპლინას—ეგვიპტოლოგიას. მართლაც, როზეტის ქვაზე აღბეჭდილი იყო პირველი საუკუნის (ძვ. წ.) ტექსტი, მაგრამ ამის საფუძველზე მალე მოხერხდა უძველესი ეგვიპტური ძეგლების ამოკითხვა. შამპოლიონმა ამ გზით აღადგინა ძველი ეგვიპტური ენა,

¹ სახელწოდება წარმოდგება ადგილის მიხედვით, სადაც ქვა აღმოჩნდა

რომელიც საუკუნეთა მანძილზე თვლემდა „ჯადოსნურ იეროგლიფში“.

სუმერული დამწერლობა

მეორე დიდი კერა დამწერლობისა იყო მესოპოტამია, მოთავსებული მდინარეების—ტიგროსისა და ეფრატის შუა. სხვანაირად მას შუამდინარეთსაც უწოდებენ. ისტორიაში ეს მხარე უფრო ცნობილია ასურეთ-ბაბილონიის სახელით. ბაბილონიის სახელმწიფო განსაკუთრებით ძლიერია ძვ. წ. მეორე ათასწლეულში, ასურეთისაკი—ძვ. წ. პირველ ათასწლეულში (ასურული და ბაბილონური ენები მონათესავე სემიტური ენებია).

ამათზე ადრე მესოპოტამიის მკვიდრნი იყვნენ სუმერები, რომლებიც იქ ბინადრობდნენ ძვ. წ. მეოთხე ათასწლეულში და წარმოადგენდნენ დიდად განვითარებულ ხალხს; სუმერები—ეგვიპტელებთან ერთად—კაცობრიობის უძველესი ცივილიზაციის შემქმნელი ხალხია. აი, ამ სუმერებმა ოთხიათასი წლის წინათ (ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) გამოიმუშავეს დამწერლობა, რომელიც, ეგვიპტურ დამწერლობასთან ერთად, უძველესია დედამიწის ზურგზე. როგორც ზემოთ ითქვა, მთლად გარკვეული არ არის, რომელი რომელს უსწრებდა. სუმერული (მესოპოტამიური) წერის ქრონოლოგიურ პრიორიტეტს იცავენ უმთავრესად გერმანელი სპეციალისტები და გამოჩენილი ჩხი მეცნიერი ჰროზნი; ეგვიპტურის პრიორიტეტს ამტკიცებენ უმთავრესად ინგლისელი მკვლევარები (პეტრი, სმიტი და სხვ.).

თუ რომელ ხალხებს ენათესავენბიან სუმერები, ამ საგანზე მეცნიერებაში დღესაც დავა მიმდინარეობს. ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, სუმერული და ქართული ერთმანეთის მონათესავე ენებია; სუმერები ქართველი ტომების წინაპრებადაა მიჩნეული.

„სუმერებმა ჯერ კიდევ ძვ. წ. მეოთხე ათასწლეულში განავითარეს საქალაქო ცხოვრება, საფუძველი ჩაუყარეს სახელმწიფოს და გამოიგონეს მსოფლიოში უძველესი დამწერლობა—ჯერ იეროგლიფური, ხოლო შემდეგ—ლურსმული“.¹

თუ ეგვიპტელები წერდნენ ქვაზე, შემდეგ—პაპირუსზე, სუმე-

¹ საქართველოს ისტორია, I, გვ. 20. 1948 წ., ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია.

რები იყენებდნენ ისეთ მასალას, რომელიც მათ ქვეყანაში უხვად მოიპოვებოდა: ესაა თიხა. ისინი ამზადებდნენ თიხის ფირფიტებს, რომლებზედაც საგანგებო ხის საკრისით კვეთდნენ და ასე წერდნენ. საკრისის ირიბად მოიმარჯვებდნენ ხოლმე და მთელი ძალით აქერდნენ, რათა ღრმად გაეელოთ ფირფიტაზე შტრიხები. შემდეგ ამ ფირფიტებს გულდაგულ გამოწვავდნენ, მათთვის სიმტკიცე და გამძლეობა რომ მიენიჭებინათ. რაკი ასე ჩალრმავებულად ავლებდნენ შტრიხებს საწერ მასალაზე, ამგვარ წერას შემდეგ ლუკსმული წერა დაერქვა.

მესოპოტამიაში ხე და ქვა იშვიათი იყო და ამ ბუნებრივმა თავისებურებამ განაპირობა თიხის გამოყენება წერისათვის. თიხაკი მესოპოტამიის ნიადაგში ულვეი იყო.

სუმერული დამწერლობა ეგვიპტურისებურად პიქტოგრაფიულია თავისი განვითარების თავდაპირველ საფეხურზე. ფიგურულმა წერამ ღრმთა ვითარებაში მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა. წმინდა იდეოგრაფებს გაუჩნდა სხვადასხვა დამატებითი ნიშნები; ცნება, რომელსაც არ უხერხდებოდა თვალსაჩინოდ გადმოცემა წერაში, იშლებოდა შემადგენელ ელემენტებად და სხვ. მაგალითად, სიტყვა „შეხედვა“ გადმოცემული იყო თვალისა და მშვილდის გამოსახულებით; ცნება

„ბოროტი, ავი“ თვალისა და ძაღლის გამოსახულებით გადმოიცემოდა. მაგრამ დანაწევრებული მეტყველების გამოხატვა თუნდაც ამგვარი ასეული ნიშნებით არ იყო სრულყოფილი. ამიტომ თანდათან ფართოვდებოდა ცალკეული ნიშნების შინაარსი. ასე, მაგალითად, მზის სურათი გამოხატავდა ერთსა და იმავე დროს „დღეს, სინათლეს, მნათობს, განათებულს, სითეთრეს, თეთრს“ და

	თვალი		ჩრდილიანი
	წყა		ჭური
	მთები		ისარი
	მშვილი		ნაკი
	რაცა		ქალქიანი

ძველსუმერული იდეოგრაფიული ნიშნები.

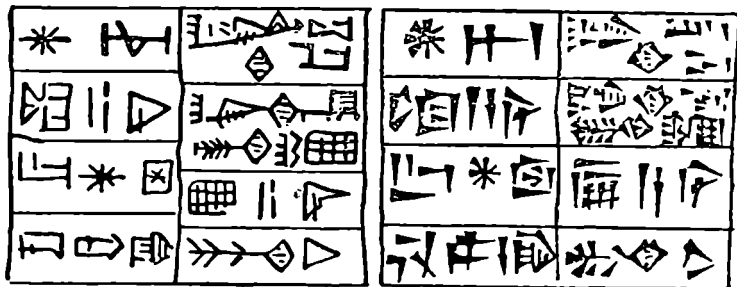
ა. შ. არც ამგვარმა სისტემამ დააკმაყოფილა პროგრესის გაზრდილი მოთხოვნილებანი. სუმერები თანდათანობით შეუდგნენ წე-

რის ფონეტიზაციას, ე. ი. ცალკეული ბგერების გამოხატვას. პირველხანად თითოეული ნიშანი პოლიფონიური, ე. ი. მრავალმნიშვნელოვანი იყო (ერთი ნიშანი რამდენიმე ბგერითს კომპლექსს გამოსახავდა).

ახალი სისტემის წყალობით შესაძლებელი შეიქნა გამოხატულიყო ნაცვალსახელები, სუფიქსები, ფლექსიები და სხვა გრამატიკული ფორმები. რა თქმა უნდა, ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ არ არის გამომუშავებული წმინდა ფონეტიკური წერა.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ სუმერულ ლურსმულ დამწერლობას საფუძვლად დაედო შედარებით მცირერიცხოვანი ნიშნები და სტილიზებული სურათები, უფრო ცოტა—პირობითი ნიშნები, გამოყენებული აბსტრაქტული ცნებებისათვის. ლურსმული წერის გამარტივება შემდეგ და შემდეგ ასეც ხდებოდა: რომელიმე ნიშანს შეაბრუნებდნენ და სხვა მნიშვნელობას მისცემდნენ.

ძვ. წ. მესამე ათასწლეულში სუმერთა სახელმწიფო დაამხეს ბაბილონელებმა (სემიტური მოდგმის ხალხმა) და ძველი ცივილიზებული ქვეყნის ნანგრევებზე ახალი ძლიერი სახელმწიფო შექმნეს. ბაბილონელებმა სუმერთაგან შეითვისეს დამწერლობა და დროთა ვითარებაში საგრძნობლადაც შეცვალეს: უფრო გაართულეს. ისიც აღსანიშნავია, რომ, თუ სუმერები ვერტიკალურ სვეტებად წერდნენ.

სუმერული წერა.

ბაბილონური ლურსმული.

(ზევიდან ქვევით), ბაბილონელებმა მოიგონეს ჰორიზონტალური წერა (მარცხნიდან მარჯვნივ). ამავე დროს, ისინი წერდნენ სამკუთხა ჯოხით (საკრისით); როცა მაგრად დააჭერდნენ, თიხაზე, ლურსმნისებური ანუ სოლისებური კვალი აღიბეჭდებოდა. სწორედ.

ამიტომ ეწოდა ასეთ წერას ლურსმული ანუ სოლისებური წერა ბაბილონიიდან სოლისებური წერა გავრცელდა მეზობელ ხალხებში,—მაღალ საფეხურზე აიყვანეს ამ სისტემის დამწერლობა ბაბილონელთა ჩრდილოელმა მეზობლებმა—ასურელებმა. ასურეთ-ბაბილონია მკიდროდ დაკავშირებული იყო ერთმანეთთან და ამიტომ, რომ ისტორიაში ამ მეზობელი და მონათესავე ხალხების კულტურა ერთი სახელითაა ცნობილი: ასურულ-ბაბილონური კულტურა. ასურელებმა რამდენადმე გაამარტივეს სოლისებური წერის სისტემა.

დაახლოებით 2350 წელს (ძვ. წ.) სოლისებური ანუ ლურსმული წერა შეითვისეს ხეთებმა, რომლებიც ქართველების შორეული წინაპრები არიან. ბევრი სოლისებური წარწერა დაგვიტოვეს აგრეთვე ხალდებმა, ურარტუს სახელმწიფოს ხალხმა. ურარტუ უძველესი კულტურის ერთი მძლავრი კერათაგანია.

ასურეთ-ბაბილონიის ნანგრევებზე აღმოცენდა სპარსელების უძლიერესი სახელმწიფო. სპარსელებმა მემკვიდრეობით მიიღეს სოლისებური დამწერლობა და იგი თავისებურად გადაახალისეს.

სოლისებური ანუ ლურსმული დამწერლობის ამოშიფრვა ევროპული მეცნიერების მონაპოვარია. თავდაპირველად სპეციალისტებმა ამოიკითხეს სპარსული სოლისებური წერა. ეს იმით აიხსნება, რომ სპარსული ენა ცნობილი იყო და ცნობილი ენის მეშვეობით უფრო ადვილია უცნობი დამწერლობის ხლართვში გარკვევა. ამას მოჰყვა ასურულ-ბაბილონური წერილობითი ძეგლების ამოცნობა. ყველაზე ბოლოს ამოიხსნა სუმერული დამწერლობა.

სოლისებური დამწერლობის საიდუმლოების ამოცნობამ თანამედროვე ცივილიზებულ მსოფლიოს დაანახა ძველი ცივილიზებული სამყარო, კერძოდ, გააცნო ასურულ-ბაბილონური კულტურის მონაპოვარი. ასე, მაგალითად, ასურეთის ძველი სატახტო ქალაქის—ნინევიის გათხრების დროს აღმოჩნდა უბრწყინვალესი ძეგლები—უდიდესი არქიტექტურული ნაგებობანი, სასახლეები და ტაძრები. ერთ-ერთ სასახლეში წააწყდნენ 22 ათასამდე თიხის ფირფიტებს, რომლებიც შეიცავენ სოლისებურ წარწერებს. ეს ფირფიტები ცალკეული ფურცლებია წიგნებისა, რომლებიც დაცული ყოფილა მე-7 საუკუნის (ძვ. წ.) მეფის ~~ბაბილონიის~~ უმდიდრეს ბიბლიოთეკაში. ამ წიგნებმა ~~მეცნიერებმა~~ გადაუშალეს

ახლო აღმოსავლეთის უძველესი დროის კულტურული საგანძფრი, ამსახველი იმდროინდელი ისტორიის, კულტურას, ეკონომიკისა და ყოფისა. ბიბლიოთეკაში აღმოჩნდა აუარება მეცნიერული, ლიტერატურული და რელიგიური თხზულებანი, წიგნები ასტრონომიიდან, მათემატიკიდან, მედიცინიდან, რეცეპტები—ავადმყოფთა განსაკურნავად, ქიმიური რეცეპტები—სალებაეების დასამზადებლად და სხვ.

ცხადია, ამ უძველესი ცივილიზაციის გაცნობა შეუძლებელი იქნებოდა, ისტორიას რომ არ შემოენახა დამწერლობის ძეგლები, რომლებიც გაშიფრეს და ამოხსნეს ჩვენი დროის მეცნიერებმა.

ჩინური დამწერლობა

ეგვიპტელებმა შეითვისეს სუმერებისაგან წერის კულტურა თუ პირიქით—ეგვიპტური დამწერლობა დაედო საფუძვლად სუმერული სოლისებური წერის სისტემას, ეს საკითხი, როგორც ვთქვით, ჯერ კიდევ სადავოდ მიაჩნია ბევრ მეცნიერს, მაგრამ ჩინური დამწერლობა რომ სრულიად დამოუკიდებლად აღმოცენებულია, ეს სადავო არ არის.

უძველესი ჩინური იდეოგრაფიული წერილობითი ძეგლები განეკუთვნებიან ძვ. წ. მესამე ათასწლეულის შუა ხანებს.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ შემდეგ გარემოებასაც: ეგვიპტური, სუმერული და ასურულ-ბაბილონური ენები და მათი დამწერლობის სისტემები ათასეული წლების წინათ გადაშენდნენ, ჩინური ენა და მისი დამწერლობა კი, მიუხედავად საუკუნეთა წიაღში გადგმული ფესვებისა, დღესაც განაგრძობენ არსებობას. ჩინური უძველესი და, ამავე დროს, ჩვენი დროის კულტურული ენაა.

ჩინური ენის გრამატიკული წყობა თავისებურია: იგი შედგება ცალკეული ერთმარცვლოვანი სიტყვებისაგან, რომლებიც არც იბრუნვიან და არც იუღვლიან. ამიტომ ჩინური დამწერლობა შეიცავს წიშნებს, რომლებიც გადმოსცემენ ცალკეულ სიტყვებს. ეს წიშნები კი წარმოშობით პიქტოგრაფიულ (ხატოვან) წერას უკავშირდებიან. ქვემოთ მოცემული ნახატით ნაჩვენებია, როგორ მივიღეთ ძველი ჩინური ნახატებისაგან ზოგიერთი დღევანდელი ჩინური იდეოგრაფიული წიშანი.

მზიმა 雨

ცისკარი 旦

ცეცხლი 火

მთა 山

ბრინჯი 米

ფრინველი 鳥

თევზი 魚

ფრთოსანი
ურჩხული 熊

თაქვომ.
ბაღია 鼠

თვალი 目

ჭური 口

ბაღი 田

ოთხთა-
ლაქტი 車

ნაჯახი 甝

ისარი 矢

ჭურჭელი 甬

ზოგიერთი ჩინური იდეოგრაფიული
ნიშნის წარმოშობა.

ამ ნახატიდან ჩანს, რომ ზოგიერთი თანამედროვე ნიშანი ძალიან ჰგავს ძველ „ნიშანს“, ე. ი. ნახატს, საიდანაც ისინი წარმოიშვნენ. მაგრამ დღევანდელი ჩინური დამწერლობის უამრავი ნიშანი ძალიან გადასხვაფერებულია, პიქტოგრამებთან მათი დაკავშირება ძნელია, იმდენად შეცვლილა ფორმა.

რქვამთ თაღნი	რქვამთ ნი	რქვამთ ნი	რქვამთ ნი	ახსნა
☽	子	ცხი	ბავშვი	
☾	巳	ბა	ბვალი	
木	木	მუ	ხე	ზემოთ-ყოფაში, ქვემოთ ვესვები
☉	雨	დაყა	წვიმა	ციდან ჩამოსუ- ლი წვიმა ☽
月	月	მინ	კარები	კარის ორი საქლული
☰	☷	დან	სიწყვა	ძირი, საიდანაც ხდებანსუნთქვა
☉	☉	ჩაყენ	შუაგუდი	ვაჩი ისრით
☰	☷	ქზან	საზღვა- რი	მიჯნა მინდორში

ზოგიერთი ჩინური ნიშნის წარმოშობა.

ჩინურ წერაში დღეს დაითვლება 40 ათასიდან 50 ათასამდე იდეოგრაფიული ნიშანი. ჩვეულებრივი კითხვისათვის თანამედროვე განათლებულ ჩინელს 6 ათასიდან 10 ათასამდე ნიშანიც ეყოფა. სპეციალური ლიტერატურის კითხვისათვის გაცილებით მეტი ნიშნის ცოდნაა საჭირო. ვინც ძველ ჩინურ ხელნაწერებს და წიგნებს კითხულობს, მას აურაცხელი ნიშნის ცოდნა ევალება.

ჩინური წერა მიიმართება ვერტიკალურად (ე. ი. ზევდან ქვევით) და მარჯვნიდან მარცხნივ.

ჩინურ ენაზე შემონახულია უძველესი ძეგლები (განსაკუთრებით ბევრია მე-7-9 საუკუნეებისა, ძვ. წ.), ხელნაწერები, ძვირფასი ნიმუშები შორეული წარსულის ლიტერატურული და მეცნიერული აზროვნებისა.

უძველესი ჩინური წარწერები შესრულებულია ქვის ფილებზე, შემდეგ ხანებში შემოიღეს ხის ტაბულები, უფრო მოგვიანებით — ქსოვილები. ჩვენი წელთაღრიცხვის მე-2 საუკუნიდან ქალაქი ხმარებაში. ქალაქის შექმნა მიეწერება ცნობილ ჩინელ გამომგონებელს ტზაი ლუნს (ეს იყო ჩინეთის იმპერატორის კარზე ცნობილი მოხელე). თავდაპირველად ქალაქს ამზადებდნენ ჩვრებისაგან. შემდეგ ქალაქის ტექნოლოგიაში მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება შეიტანეს. მე-8 საუკუნემდე ჩინელებმა შეძლეს საიდუმლოდ შეენახათ ქალაქის დამზადების ტექნიკა. 751 წელს ბაღდადის ხალიფის ნაცვალმა სამარყანდში, საომარი ექსპედიციების დროს, ჩინეთის საზღვართან ტყვედ ჩაიგდო ორი ჩინელი, რომლებიც სპეციალობით ქალაქის დამამზადებელი იყვნენ. მათი შემწეობით ხალიფის ნაცვალმა სამარყანდში მოაწყო ქალაქის ფაბრიკა. სულ მალე „სამარყანდის ქალაქი“ ცნობილი გახდა აღმოსავლეთის ყველა კულტურულ ქვეყანაში.

დ. შონათიკური დამწერლობის წარმოშობა

ანბანი, ამ სიტყვის თანამედროვე გაგებით, პირველად ფინიკელებმა ჩამოაყალიბეს. ცხადია, ფონეტიკური წერის წარმოქმნა უდიდესი პროგრესული ნაბიჯია კაცობრიობის ისტორიაში. ამიერიდან უკვე საჭირო აღარაა იდეოგრამები ან სხვა სახის დამატებითი ნიშნები. ყოველი ასო გამოხატავს ერთ რომელიმე ბგერას, ყოველი ბგერა გადმოცემულია ერთი ასოთი. სადღაა ის სიძნელე თუ სირთულე, ძველი წერის სისტემებს რომ ახლდა. 22 ნიშნით, რომელსაც შეიცავს ფინიკიური ანბანი, შეიძლება დაიწეროს ყოველი ფინიკიური თუ მისი მონათესავე სემიტური ენების სიტყვა. საოცრად გამარტივდა, გაადვილდა წერა. და სწორედ ასეთი სიმარტივის გამო ამ ანბანმა უდიდესი გავრცელება პოვა მსოფლიოში. ახლა დამწერლობა აღარაა ხელოვნება, ამიერიდან ბგერების გრაფიკული თვალსაჩინოება განთავისუფლდა, როგორც იქნა, ძველი სიმბოლოური ფორმებისაგან, კაცობრიობამ უკვე მიაღწია წე-

რის საბოლოო ფორმას—ნამდვილ ანბანს, ფონეტიკურ წერას (იხ. ქვემოთ მოცემული ტაბულა).

ფინიკური	ლათინური
𐤀	A
𐤁	B
𐤂	G
𐤃	D
𐤄	E
𐤅	F
𐤆	Z
𐤇	H
𐤈	
𐤉	I
𐤊	K
𐤋	L
𐤌	M
𐤍	N
𐤎	X
𐤏	O
𐤐	P
𐤑	Q
𐤒	R
𐤓	S
𐤔	T

იბადება კითხვა: საიდან წარმოდგება ფინიკიური ანბანი?

ფინიკიური ანბანის წარმოშობის თაობაზე მეცნიერები დავობდნენ ჯერ კიდევ ანტიკური დროიდან მოყოლებული, დავობენ დღესაც. რომაელი პოეტი ლუკანი და ბუნებისმეტყველი პლინიუსი აღიარებდნენ, რომ ანბანის პირველი გამომგონებელი ფინიკიელებია. ბერძნები—პლატონი, პლუტარქი და რომაელი ისტორიკოსი ტაციტი ფიქრობდნენ, რომ ფინიკიური ალფაბეტი ეგვიპტური დამწერლობის საფუძველზეა გამომუშავებული.

1905 წელს სინას ნახევარკუნძულზე აღმოჩნდა 16 წარწერა კედელზე (ათარიღებენ ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის შუა ხანებით). ეს წარწერები ისეთი ნიშნებითაა შესრულებული, რომ ფიქრობენ, ისინი უნდა წარმოადგენდნენ შუალედურ საფეხურს ეგვიპტურსა და ძველსემიტურს (ე. ი. ფინიკიურს) შორის. მკვლევართა აზრით, ეგვიპტური დამწერლობა სემიტ ხალხებს გააცნო ერთმა სემიტური მოდგმის ტომმა, რომელიც მე-16 საუკუნეში (ძვ. წ.) გამოაძევეს ეგვიპტიდან და გადმოტყუარცნეს აზიაში. არსებობს სხვა თეორიებიც, მაგრამ მათ აქ არ შევხვებით.

ასეთია — ზოგადად — ფინიკიური ანბანის ისტორია.

როგორია ფინიკიური დამწერლობის გავრცელების გზები?

ფინიკიური და მისგან განვითარებული ლათინური

ფინიკიურმა ანბანმა უდიდესი როლი შეასრულა ახალი მსოფლიოს კულტურულ ცხოვრებაში: მისი გავლენით შემუშავდა ანბანთა უმრავლესობა, მათ შორის—ყველა ევროპული ანბანი ფინიკიურის საფუძველზეა შექმნილი და ჩამოყალიბებული.

ჯერ იყო და ფინიკიური დამწერლობა შეითვისეს ბერძნებმა. შემდეგ იგი, ბერძნულის მეშვეობით, მთელ ევროპაში გავრცელდა. აზიის ქვეყნებშიც მრავალი ანბანი შეიქმნა ფინიკიურის მიხედვით. აქ დავასახელებთ ებრაული და არაბული ანბანის ტიპებს.

ფინიკიური ანბანის გავრცელება იწყება ძვ. წ. მე-9 საუკუნიდან. უშუალოდ ის ხალხები ითვისებდნენ ახალ ანბანს, რომლებსაც სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდათ ფინიკიელებთან.

ბერძნული ანბანის თავდაპირველი სახეობა ზუსტი ასლია ფინიკიური ანბანისა. ბერძნულ ანბანში ასოების დალაგება (თანმიმდევრობა) ისეთივეა, როგორც ფინიკიურში. ასე გასინჯეთ, ასოთა სახელები ბერძნულში დამახინჯებული სემიტური სიტყვებია. მაგალითად, ბერძნული სიტყვა „ალფა“ წარმოდგება სემიტური „ალფუ“-ისაგან, რაც ნიშნავს ხარს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ასო A-ს თავდაპირველი გამოსახულება რქებიანი ხარის თავის წარმოდგენას იძლეოდა. ბერძნული „ბეტა“ იგივეა, რაც სემიტური „ბეტ“ (სახლი); შეადარე, აგრეთვე, ბერძნული „დელტა“ და სემიტური „დალეთ“ (კარი) და სხვ. ძველ ბერძნულ წარწერებში დატულია წერის სემიტური მიმართულება: ასოები იწერებოდა მარჯვნიდან მარცხნივ. ბერძნებმა გარდამავალი მიმართულება გამოიბეჭადეს: პირველი სტრიქონი მიდიოდა მარჯვნიდან მარცხნივ, მეორე სტრიქონი — მარცხნიდან მარჯვნივ, მესამე სტრიქონი — ისევ მარჯვნიდან მარცხნივ და ა. შ. წერის ამგვარ მიმართულებას ეწოდებოდა „ბუსტროფედონი“ — ხარის მობრუნება, ე. ი. წერა, მსგავსი კვალში ჩამდგარი მხენელი ხარის სელისა. მხოლოდ ძვ. წ. მე-4 საუკუნეში დაიწყო ბერძნებმა წერა მარჯვნიდან მარცხნივ.

ბერძნული დამწერლობა განეკუთვნება ძვ. წ. მე-8 და მე-7 საუკუნეებს. ფინიკიურ ანბანში, როგორც ვთქვით, იყო 22 ასო; ესენი თანხმოვნებისთვის კი ნიშნები არ არსებობდა. ბერძნულ ანბანში უკვე მე-5 საუკუნიდან (ძვ. წ.) ჩნდება ხმოვნების აღმნიშვნელი ასოები.

ბერძნული ანბანისაგან მომდინარეობენ ყველა ევროპული ხალხის ანბანური ტიპები, დასავლეთში ანბანი გავრცელდა იმ ბერძნული კოლონიების გზით, რომლებიც განლაგებული იყვნენ აპენინის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში. ბერძნებისაგან შეითვისეს ანბანი რომაელებმა და ამ უკანასკნელთაგან გავრცელდა ამ ტიპის ალფაბეტი დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანაში.

ძართული ანბანი

ქართული ანბანი, რომელიც ამჟამად იხმარება, მხედრული ანბანის სახელითაა ცნობილი. თანამედროვე ქართული ასოების დაწერილობა უკვე მეთერთმეტე საუკუნეში ჩაისახა. მეთერთმეტე სა-

უკუნემდის კი ჩვენი ქართული ასოები სხვაგვარი მოყვანილობისა იყო. მხედრული დაწერილობა მისგან არის განვითარებული. ამ წინა საფეხურის ასოთა დაწერილობას ნუსხა-ხუცურის სახელით ვიცნობთ. ნუსხა-ხუცური, თავის მხრივ, განვითარებაა, გაგრძელებაა წინა საფეხურისა, ე. წ. მრგლოვანი ასოებისა. მრგლოვანისაგან ნუსხა-ხუცური (ანუ მოკლედ: ნუსხური) უკვე მეცხრე საუკუნეში განსხვავდა.

ამრიგად, ქართულ ანბანს განვითარების 3 საფეხური გაუვლია: პირველი საფეხურია მრგლოვანი, რომელსაც ვიცნობთ მეხუთე საუკუნის ძეგლებიდან მოყოლებული, ვიდრე მეცხრე საუკუნემდის. ესაა ძველი საფეხური. მეორე საფეხურია ნუსხური, რომელსაც ვიცნობთ მეცხრე საუკუნიდან მოყოლებული, ვიდრე მეთერთმეტე საუკუნემდის. ესაა საშუალო საფეხური. მესამე საფეხურია მხედრული, რომელსაც ვიცნობთ მეთერთმეტე საუკუნიდან მოყოლებული, ვიდრე დღევანდლამდის. ესაა ახალი საფეხური.

ზემოთ ვთქვით, რომ ქართული ანბანის განვითარების საში სახეობა გარკვეულ ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში თავსდება. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მრგლოვანი დამწერლობა შემდეგ საუკუნეებშიც არ გვხვდებოდეს, ასევე—ნუსხურიც. არა, ქართული შრიფტის ეს სამი სახეობა ერთმანეთის პარალელურად იხმარებოდა მეცხრე საუკუნის შემდეგაც, ოღონდ განსაზღვრული იყო მათი გამოყენების არე: მრგლოვანს სულ ბოლო დრომდის ხმარობდნენ წარწერებისათვის (ქვებზე, კედლებზე) და სათაურებისათვის წიგნებში. ნუსხური უმთავრესად გამოყენებული იყო საეკლესიო წიგნების ძირითადი ტექსტისათვის. ე. ი. მრგლოვანი და ნუსხური ბოლომდის შერჩა ეკლესიას, ამიტომ დაარქვეს მათ „ხუცური“. ტერმინი „მხედრული“ იმაზე მიუთითებდა, რომ ეს შრიფტი სამოქალაქო საქიროებისათვის იყო გამოყენებული.

მრგლოვანი, ნუსხური და მხედრული ერთი შეხედვით სხვადასხვა ანბანად მოგვეჩვენება, მაგრამ, როგორც მეცნიერულმა დაკვირვებებმა გამოარკვია, ეს მეორე პირველის განვითარებაა, მესამე—მეორისა. ეს გარემოება ცხადყო ივანე ჯავახიშვილმა, რომელმაც გაითვალისწინა ამ სახეობების გარდამავალი საფეხურები და ქართული შრიფტის ერთიანობა დაასაბუთა. იყო სხვა მოსაზრებაც: მხედრული დამოუკიდებელი დაწერილობაა, რომელსაც ფესვები ღრმა წარსულში აქვსო. ეს მოსაზრება გამოთქვა ნიკო მარმაჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ქართული პალეოგრაფია ძირფესვი-

ანად არ იყო შესწავლილი. მხოლოდ ამის შემდეგ დაიწერა ი. ჯავახიშვილის ფუძემდებელი წიგნი: „ქართული პალეოგრაფია“. აქ კი ექვემოთნადად არის ნაჩვენები, თუ რა ევოლუცია განიცადა ქართულმა ასოებმა მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული—დღემდის.

ვიდრე გადავიდოდეთ საკითხზე, თუ როგორია გენეზისი ქართული ანბანისა, უნდა ვიკითხოთ: რა ხნოვანებისაა ის ქართული დამწერლობა, რომელსაც ჩვენ ვიცნობთ; ქართული ანბანი ჩვენი წელთაღრიცხვის მეხუთე საუკუნის წარმონაქმნია თუ მას ფესვები შორეულ წარსულში აქვს.

როგორც ცნობილია, მეხუთე საუკუნეზე ადრინდელი ქართული წერილობითი ძეგლები არ მოგვეპოვება: უტყუარი წერილობითი ძეგლები მხოლოდ ამ საუკუნიდან გვაქვს. ამრიგად, რეალური ისტორია ქართული მწიგნობრობისა აქედან იწყება.

ქართული ენის უძველესი ძეგლებია: ბოლნისის წარწერები მე-5 საუკუნის მიწურულისა, მცხეთის წარწერები მე-6 და მე-7 საუკუნეების მიჯნისა, ე. წ. ხანმეტი ძეგლები (სახარების ანუ ოთხთავის ტექსტები) მე-6-7 სს. (დაცული თბილისში, ოქსფორდსა და კემბრიჯში), ე. წ. ხანმეტი ლექციონარი მე-6-7 სს. (ძველად ინახებოდა სინას მთაზე, ამჟამად აესტრიაშია დაცული, გრაიცის უნივერსიტეტში). ეს წარწერები თუ ხელნაწერები უთარილოა. ისინი დაათარილეს ჩვენმა მეცნიერებმა საფუძვლიანი გამოკვლევის შედეგად. პირველი თარიღიანი წარწერა 616-619 წლებისაა (ესაა ჰაემეტი წარწერა, სამცხიდან). შემოხსენებულ ძეგლებს მოჰყვება მთელი წყება თარიღიანი თუ შემდეგ დათარიღებული წერილობითი ძეგლებისა.¹

საკმარისია გულდასმით დაფუკვირდეთ ჩვენამდის მოღწეულ პირველ ქართულ ნაწერს (ე. ი. ბოლნისის წარწერას, რომელიც შესრულებულია 473/74 წლებში), რომ გამოვიტანოთ ასეთი დასკვნა: ქრისტიანობის შემოსვლის შემდეგ დაიწყო ქართული დამწერლობის გრძელი გზა უნდა გაეგლო. „ამიტომ ქართული დამწერლობა“

¹ „შუშანიკის წაშება“ წარმოშობით მე-5 საუკუნისაა (იგი ითვლება პირველ ქართულ-ლიტერატურულ ქმნილებად), მაგრამ ჩვენამდის მე-5 საუკუნის ტექსტი არ შემონახულა, შემონახულა მისი გადაწერილი მე-11 საუკუნისა. გადაწერის დროს ენობრივი ცვლილებანია შეტანილი და ამიტომ ამ ძეგლს ვერ მივიჩნევთ მე-5 საუკუნის ენობრივ ძეგლად.

ბის განვითარების შესწავლა უნებლიეთ მისი დასაწყისიდან კი არ უნდა დავიწყოთ, არამედ იმ დროიდან, როდესაც მას უკვე განვითარების რამდენიმე, სულ ცოტა, ორი დიდი საფეხური განვლილი ჰქონდაო“, დასკვნის დიდი ავტორიტეტი, ქართული პალეოგრაფიის უდიდესი მცოდნე ივ. ჯავახიშვილი.

ამრიგად, ირკვევა, რომ, მართალია, ქართული ანბანი რეალურად მე-5 საუკუნის მიწურულიდან თუ მე-6 საუკუნის დასაწყისიდან არსებობს, მაგრამ იგი გაცილებით უფრო ძველი წარმონაქმნია, მისი წარმოშობა წარმართობის ხანის სიღრმეში უნდა ვივარაუდოთ. რა ვუყოთ, რომ ძველი ძეგლები არ შენახულა.

ასეთია დღევანდელი მეცნიერების ექვემოთხარული დასკვნა ამ საკითხის თაობაზე.

ამ გარემოების გათვალისწინება იმიტომაც აუცილებელია, რომ, როცა ვმსჯელობთ ქართული ანბანის გენეზისზე და ვუდარებთ მას სხვა ტიპის ანბანებს, სამწუხაროდ, ჩვენ არა გვაქვს საშუალება. კვლევა-ძიებაში მოვიშველიოთ მე-5 საუკუნის წინანდელი ქართული ანბანის მოხაზულობა. ჩვენი ანბანის თავდაპირველი დაწერილობა რომ ვიცოდეთ, მაშინ უფრო გაადვილდებოდა მსოფლიოს უძველეს ანბანებთან მისი შედარება და დაკავშირება. ძველს ძველი უნდა შეუდარო!

როგორ დგას მეცნიერებაში საკითხი ქართული ანბანის წარმოშობის შესახებ?

ძველ საქართველოში ეს საკითხი წამოჭრა გამოჩენილმა ქართველმა ისტორიკოსმა ლეონტი მროველმა (მე-11 საუკ.). ქართული მწიგნობრობა მან ქართველთა მეფის ფარნავაზის შემოღებულად მიიჩნია: საქმე ისაა, რომ ფარნავაზი ლეონტი მროველს ზღაპრულ პიროვნებად ჰყავს დასახული, ეს მეფე მას საქართველოს სახელმწიფოს და საზოგადოებრივი წესწყობილების, ქართული სარწმუნოების შემოქმედად ეხატება. ყოველივე ამის გამო მროველის აზრი ქართული ანბანის გამოგონების დროისა და შემდგენელის შესახებ სანდო არ არის. ერთი კია საყურადღებო: ლეონტი მროველს ქართული ანბანის წარმოშობა ქრისტეს წინადროინდელ ხანაში გაადააქვს, ჩვენი „მწიგნობრობა“ ქრისტიანობის შენაძენად არ არის მიჩნეული. ვინ იცის, იქნებ მროველს ჰქონდა რალაც საბუთი ანდა რაიმე გადმოცემას ეყრდნობოდა...

ქართული ანბანის საკითხზე გარკვეული შეხედულებაა გამოთქმული სომხურ საისტორიო მწერლობაშიც. თხზულებაში, რომელიც

მიეწერება ისტორიკოს კორიუნს, აღნიშნულია, რომ ქართული ანბანი, ისევე როგორც სომხური და ალბანური, გამოგონილია ჩვენი წელთაღრიცხვის მე-2 საუკუნის პირველ მეოთხედში სომეხი მესროპ მაშტოცის მიერ. თუ ლეონტი მროველმა ქართული ანბანის წარმოქმნა წარმართობის ხანას დაუკავშირა, კორიუნმა ჩვენი ანბანის წარმოშობა ქრისტიანობის ეპოქაში გადმოიტანა.

სომეხთა ისტორიკოსის ცნობა ფართოდ გავრცელდა მსოფლიოში. ჩვენი ეპოქის ბევრი უცხოელი მეცნიერი სრულიად უკრიტიკოდ იმეორებდა კორიუნის აზრს, მიუხედავად იმისა, რომ ეს შეხედულება არავითარი დამამტკიცებელი საბუთებით არ იყო შემაგრებული. როგორც კი სიტყვა ჩვენი დამწერლობის გენეზისზე ჩამოვარდებოდა, ყველა ერთხმად იმეორებდა—ქართული ანბანი, ისევე როგორც სომხური, მე-5 საუკუნეში გაჩნდა და მისი გამომგონებელია სომეხი მოღვაწე მესროპიო.

როგორც ზემოთ ვამბობდით, ქართული ანბანის გენეზისის თაობაზე თავისი აზრი აქვს გამოთქმული აკად. ნიკო მარსაც. იგი ამბობდა, რომ ხუცური და მხედრული დამწერლობა ერთი და იმავე ანბანის სხვადასხვა სახეობა კი არ არის, არამედ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ტიპებია და მათი წარმოშობის ხანაც სხვადასხვააო: ხუცური (ე. ი. ხუცური ასომთავრული) ქრისტიანობის ხანის მონაპოვარია, მხედრული კი უფრო ძველია და მისი გაჩენა შორეულ ისტორიულ წარსულში, წარმართობის ხანაში უნდა ვივარაუდოთ.

კორნელი კეკელიძე თავისი „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ (1 ტომი) ძველ გამოცემებში ამბობს: „მართალია, სომხის ისტორიკოსები, ცოტა არ იყოს, აზვიადებენ მესროპის როლს ქართული ანბანის შემოღებაში, მათი გადმოცემით, ინიციატივა ამ საქმეში თითქოს მესროპს ეკუთვნის, მაგრამ მისი მონაწილეობა ექვს ვარეშეაო“. ავტორი საქმის ვითარებას ასე წარმოგვიდგენს: 412 წელს მესროპმა შექმნა სომხური ანბანი. შემდეგ ქართველებსაც გადაუწყვეტიათ ანბანის გამოგონება. შეუქმნიათ ერთგვარი კომისია (მეფისა და ეკლესიის თაოსნობით), რომელშიაც შედიოდაო ბერძნულისა და სომხური ენების მცოდნე ვილაც ჯალი. „ამ კომისიაში, თუ შეიძლება ვთქვათ, ინსტრუქტორად მოუწვევიათ მეზობელი სომხეთიდან მესროპი, რომელსაც ქართველები იცნობდნენ როგორც ანბანის შედგენაში დახელოვნებულ კაცს. ამნაირად, მესროპი ამ კომისიაში თამაშობდა მრჩეველის და არა ინიციატორის

როლს; მაშასადამე, ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ ქართული ანბანი შექმნა, მოიგონა თუ მოაწყო მხოლოდ და მხოლოდ მესროპმა და ისიც სომხური ანბანის მიხედვით, როგორც ზოგიერთნი ფიქრობენ... მაგრამ, ამასთანავე, უეჭველია, კომისიას, რომელშიაც მესროპის გარდა სომხური ენის მცოდნე ჯალიც შედიოდა, წინ ექნებოდა სომხური ანბანიც საექვო შემთხვევაში სახელმძღვანელოდ. შეიძლება ამით აიხსნებოდეს ის მოჩვენებითი მსგავსება (აკად. ბროსეს სიტყვით), რომელსაც ხედავენ ქართულსა და სომხურ ანბანთა შორის... ქართული ანბანის გამოგონება ჩვენ უნდა დავდვათ მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარში, არა უადრეს 412 წლისა, როდესაც სომხური ანბანი იქნა შემოღებული, და არა უგვიანეს 429 წლისა, როდესაც არჩილი მეფე ჩანს იბერიის ტახტზე; მაშასადამე, ამ დროიდან უნდა დაიწყოთ ჩვენი ქართული მწერლობის ისტორიაც“ (კ. კეკელიძე).

რომ ქართველებს ჯერ კიდევ მეოთხე საუკუნეში (ქრისტიანობის მიღების შემდეგ ერთი საუკუნის განმავლობაში) მწიგნობრობა არ ჰქონიათ, ეს, კ. კეკელიძის აზრით, ირკვევა იოანე ოქროპირის ქადაგებიდან, რომელიც მას წარმოუთქვამს კოსტანტინეპოლში მეოთხე საუკუნის გასულს, 398—329 წელს. ამ სიტყვაში ოქროპირს ჩამოუთვლია ყველა გაქრისტიანებული ხალხი, რომლებსაც საღმრთო წერილი ჰქონიათ თავიანთ ენაზე. ქართველები (ან სომხებიც) იქ არ იხსენებიათ. აქვე დავსძენთ, რომ ივ. ჯავახიშვილმა ეკვი შეიტანა იოანე ოქროპირის სიტყვის უტყუარობაში, ამავე დროს, იგი არც სრულიაო; ყურადღებას მიაქცევს იმავე სიტყვის ერთ ადგილს: „ს ხ უ ა თ ა მ რ ა ვ ა ლ თ ა უ გ უ ნ უ რ თ ა ი წ ყ ე ს ს ი ბ რ ძ ნ ის მ ე ტ ყ უ ე ლ ე ბ ა დ“. ამრიგად, ქართველების მოუხსენებლობა ამ დოკუმენტში საბუთად არ გამოდგება. კ. კეკელიძე ამეამად აღარ იმეორებს თავის ჰიპოთეზას უახლოესი აღმოჩენებისა და გამოკვლევების შუქზე.

აუცილებელია აღინიშნოს შემდეგი გარემოება.

მართალია, ბევრი მკვლევარი ამბობდა, ქართული ანბანი სომხური ანბანის გავლენითაა შედგენილიო, მაგრამ ყველა მათგანი ბრძანად იმეორებდა სომხურ საისტორიო თხზულებაში მოცემულ ცნობას მესროპ-მართოცის შესახებ და არავის კი არ უცდია, მოეცა ქართულ-სომხურ ანბანთა სისტემების შედარებითი ანალიზი, დაკვირვებოდა ასოთა მოხაზულობას, განეხილა ასოთა თანმიმდევრობა, ერთი სიტყვით. საკითხი მეცნიერული სიღრმითა და სიგარძესიგანით შეესწავლა.

პირველი ივანე ჯავახიშვილია, რომელმაც მთელი სიღრმითა და მეცნიერული საბუთიანობით შეისწავლა ეს პრობლემა და ან ფართო გამოკვლევის შედეგად სრულიად ექვემდებარებული დასკვნები მოგვცა. ივ. ჯავახიშვილის ნაშრომის შემდეგ (1926 წ.) საბოლოოდ გარკვეულია, რომ სომხურ წყაროებში გაკვრით გამოთქმული შეხედულება ამ საგანზე მოჩამხულია და მას სინამდვილესთან საერთო არაფერი აქვს. ივ. ჯავახიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ არ არის მართალი, თითქოს ქართული და სომხური ანბანები მე-5 საუკუნეში (ჩვ.წ.) წარმოიშვნენ, მათი წარმოქმნა წინაქრისტიანულ ხანას განეკუთვნება, და, ამავდროს, ამ ორი ხალხის ანბანთა სისტემები ერთმანეთის მსგავსი არ არის, მათ შორის არსებითი ხასიათის სხვაობაა.

სომხური საისტორიო მწერლობის კრიტიკული და ყოველმხრივი შესწავლის შედეგად ივ. ჯავახიშვილი ასკვნის, რომ ცნობა ქართული ანბანის შედგენის შესახებ მესროპ-მავთოცის „ცხოვრების“ თავდაპირველ რედაქციაში არ ყოფილა და მერმინდელი ჩანართია. ეს გარემოება კიდევ უფრო მოწმობს ვითომდა კორიუნის ცნობის ლეგენდარულ ხასიათს.

ეს — ერთი.

ამის შემდეგ შეიძლება დაისვას საკითხი: როგორია ქართულ და სომხურ ანბანთა სისტემების ურთიერთმიმართება?

როცა ორ ანბანს ერთმანეთს ვუდარებთ, ძირითადად ორ კითხვაზე უნდა იქნეს გაცემული პასუხი: 1. როგორია საანალიზო ასოების მოხაზულობა და 2. რა თანმიმდევრობითაა დალაგებული ეს ასოები.

ცნობილია, რომ ანბანები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან იმის მიხედვით, თუ რომელ ასოს რომელი მოსდევს, ე. ი. — ასოთა დალაგების მიხედვით. გამოსარკვევია, აგრეთვე, ასოების რიცხობრივი მნიშვნელობის საკითხი; სანამ ციფრებს შემოიღებდნენ, რიცხვები ასოების საშუალებით გამოიხატებოდა.

ივ. ჯავახიშვილის მიერ ჩატარებული შედარებითი ანალიზის შედეგად დასკვნებით ექვემდებარებული ხდება: 1. ქართულ-სომხური ასოების მოხაზულობა სხვადასხვაა, 2. ასოთა თანმიმდევრობა სხვადასხვა პრინციპზეა აგებული, 3. ასოების რიცხობრივი გამოხატულება ცხვადასხვა წესს ემორჩილება.

ქართულ-სომხური ანბანების შემდგენელი რომ ერთი პირი იყოს, ზემოხსენებული სხვაობა გაუმართლებელი იქნებოდა.

ცხადია, ეს თეორია გულუბრყვილოა, ლეგენდურია, არავითარ ფაქტობრივ მონაცემებზე არ არის დაფუძნებული. მაგრამ, თუ იგი ანგარიშგასაწევია, მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც წინათ გავრცელებული იყო სომხური წყაროებისადმი არამეცნიერული დამოკიდებულების შედეგად.

მთელი რიგი მეცნიერები ქართულ ანბანს გენეზისურად უკავშირებენ ბერძნულ ანბანს.

ამ აზრს იცავდა ბერძნული პალეოგრაფიის დიდი ავტორიტეტი პროფესორი გარდტჰაუზენი, რომელმაც ეს თეორია წამოაყენა ჯერ კიდევ 1876 წელს (იგივე შეხედულება გაიმეორა მან 1913 წელს თავის კაპიტალურ წიგნში: „ბერძნული პალეოგრაფია“; 1921 წელს მესამეჯერ შეეხო ამ საკითხს).

ბერძნული ანბანისაგან ქართული ანბანის წარმოშობილობა არ გაიზიარა მარკვარტმა. 1917 წელს მან გერმანიაში გამოაქვეყნა სპეციალური ნაშრომი, სადაც გაკრიტიკებულია გარდტჰაუზენის დებულებები. ასეთივე აზრისაა მეორე გერმანელი მეცნიერი იუნკერი (1925 წელი).

ქართული ანბანის დედნად რომ არ შეიძლება ვივარაუდოთ ბერძნული ანბანი, ეს საკმაო დამაჯერებლობით ნათელყო ივ. ჯავახიშვილმა თავის „ქართულ პალეოგრაფიაში“ (1926 წ.).

ქართული ანბანი, მართალია, არ არის წარმოშობილი ბერძნული ანბანისაგან, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მათ შორის არ იყოს გარკვეული მსგავსება, წარმომდგარი საბერძნეთთან საქართველოს კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის შედეგად ქრისტიანულ ხანაში.

ამ გარემოებას ხაზს უსვამს პროფ. გ. წერეთელი თავის სპეციალურ ნაშრომში, რომელიც გამოქვეყნდა მოსკოვში 1951 წელს.

ჯერ ერთი, ქართულსა და ბერძნულ ანბანებში ზოგიერთი მსგავსება იმითაც შეიძლება აიხსნებოდეს, რომ ორივეს საერთო წყარო აქვს.

უდავოა, რომ საქართველოს ქრისტიანიზაციის დროს საბერძნეთმა ძლიერი გავლენა მოახდინა საქართველოზე. ეს გავლენა თავს იჩინს ანბანის სტრუქტურაშიც. სავარაუდებელია, რომ ჩვენში ჩატარდა წერის ერთგვარი რეფორმა—ქრისტიანიზაციასთან დაკავშირებით—ბერძნული დამწერლობის გავლენით. ადვილი შესაძლებელია, რომ სომხურ ცნობაში მესროპის მოღვაწეობის შესახებ აღბეჭდილია შორეული გამოძახილი თუ ანარეკლი ამ რეფორმისა (გ. წერეთელი).

რა აქვს საერთო ბერძნულ-ქართულ ანბანებს? რა გავლენა შეიძლება მოეხდინა ბერძნულ წერას ქართულ წერაზე?

1. როგორც ზემოთ ითქვა, ბერძნულმა შეცვალა სემიტურ ანბანში მიღებული წერის მიმართულება: ბერძნები ხომ მარცხნიდან მარჯვნივ მიმართულებით წერდნენ. ასეთივეა ქართულიც. აქ უეკველი გავლენაა; 2. თანხედენილობაა ასოთა რიგში; 3. ორივე ანბანს საერთო აქვს წერის დუქტუსი, სტილი, საერთო მანერა; 4. ბერძნულის გავლენით უნდა იყოს შემოღებული ხმოვნები წერაში (მანამდის ხომ მხოლოდ თანხმოვნები იწერებოდა). გიორგი წერეთელი საესებით სამართლიანად აღნიშნავს, რომ არა მარტო ხმოვანთა სისტემაა წერაში შემოღებული ბერძნულის მიმხედურობით, არამედ ბერძნულის მსგავსია ზოგიერთი ხმოვანის მოხაზულობაც ჩვენს ანბანში.

ამრიგად, ქართული ანბანი არ არის ბერძნული ანბანისაგან წარმოშობილი, მაგრამ, ეტყობა, ქვეყნის ქრისტიანიზაციის დროს ქართულ ანბანს ერთგვარი გადახალისება განუცდია საბერძნეთ-საქართველოს კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის პირობებში.

ივანე ჯავახიშვილი ქართული დამწერლობის საფუძვლიანი და ყოველმხრივი შესწავლის შედეგად აცხადებს: „ჯერხანად ცნობილი მე-9 საუკუნის ქართული დამწერლობის ძეგლები ისეთი მაღალხარისხოვანი კალიგრაფიული განვითარების საფეხურს წარმოადგენენ, რომ ქართული ანბანის დასაწყისი ხანა სულ ცოტა 7-8 საუკუნის უწინარეს არის საგულისხმებელი“.

სად უნდა ვიძიოთ, ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ქართული ანბანის ფესვები? მცირე აზიაში. დეტალური ანალიზის გზით მეცნიერი მივიდა იმ დასკვნამდის, რომ ქართული ანბანი გენეზისურად უკავშირდება ფინიკიურ-სემიტური ანბანის სისტემას. ამ დებულების ნათელსაყოფად განსვენებულ მეცნიერს დამაჯერებელი ფაქტები მოყავს.

ფინიკიურ-სემიტური ანბანი ისტორიულ წარსულში სხვა კულტურულ ერთად დამწერლობის მისაბამ მაგალითად იქცა და წათი ანბანის განვითარებას საფუძვლად დაედო.

სემიტური ანბანი ორი მიმართულებით გავრცელდა: აღმოსავლეთში და დასავლეთში. აღმოსავლეთში ის, უპირველესად, თვით სემიტური მოდგმის ერთა შორის განმტკიცდა: მოაბელთა, ფინიკიელთა, ებრაელთა, არამეელთა და არაბებს შორის. თვით არამე-

ელთა¹ დამწერლობა მეზობელ და შორეულ ხალხთა შორის ფართოდ გავრცელდა ისე, რომ მისგან არა ერთი ახალი დამწერლობა გაჩნდა. ყველაზე ადვილი იყო მისი შეთვისება სპარსელებისათვის, რომელთაც ლურსმული დაწერლობის მივიწყების შემდეგ ე. წ. ფაქლური დამწერლობა შექმნეს. აი, ამ წრეს უკავშირდება ქართული ანბანის წარმოშობა.

დასავლეთში სემიტური ანბანი ყველაზე ადრე ბერძნებმა შეითვისეს.

კარგა ხანია მას შემდეგ, რაც ქართულ ანბანს უკავშირებდნენ სპარსულ-არამეულს. ამ აზრს იცავდნენ ფრ. მიულერი, ტილორი, იუნკერი.

ამრიგად, საზღვარგარეთელი მეცნიერები, ერთი მხრივ, და ივ. ჯავახიშვილი, მეორე მხრივ (რომელმაც საკითხი დაწვრილებით შეისწავლა), ამტკიცებენ, რომ ქართული ანბანი წარმომდგარია სემიტური წარმოშობის აღმოსავლური დამწერლობისაგან (კერძოდ, ფინიკიურ-არამეულიისაგან).

ივ. ჯავახიშვილი მეცნიერული სიფრთხილისათვის თავის შეხედულებას ჰიპოთეზად ნათლავდა; ერთ-ერთ დაბრკოლებად ქრონოლოგიურ და ტერიტორიულ დაშორებას იიჩნევდა შესაძარებელ ერთეულებს შორის (ე. ი. სემიტურ სამყაროსა და საქართველოს შორის).

ეს დაბრკოლება ამჟამად მოხსნილია.

1940 წელს იმავე აკად. ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით ჩატარდა არქეოლოგიურა გათხრები მცხეთა-არმაზში. აღმოჩნდა მსოფლიო მნიშვნელობის წარწერიანი ქვა. წარწერა ორენოვანია: ბერძნული და არამეული. გ. წერეთელმა ამოიკითხა ეს წარწერა და დაადგინა არამეული ანბანის სახეობა, რომელსაც „არმაზული დამწერლობა“ უწოდა.

რა მნიშვნელობა აქვს „არმაზული დამწერლობის“ ტიპის აღმოჩენას ქართული ანბანის ისტორიისათვის?

საქმე ისაა, რომ საქართველოს ძველ სატახტო ქალაქში — მცხეთაში აღმოჩენილი ეს დამწერლობა განსხვავებულია ყველა ანბანი-საგან, რომლებსაც კი დღემდის ვიცნობდით. ეს გარემოება გვიკარ-

¹ არამეული ენა, ენა ერთ-ერთი სემიტური ტომისა, გავრცელებული იყო წინა აზიაში. უძველესი ძეგლები არამეული ენისა განეუთვნება მე-8 საუკუნეს (ძვ.წ.).

ნახებს ვივარაუდოთ რაღაც კავშირი ქართულ ანბანსა და ამ ახლად აღმოჩენილ ანბანს შორის. ეს ანბანი რომ აღმოჩენილიყო სადმე სამხრეთ არაბეთში ან აბისინიაში, მაშინ ქართულ ანბანთან ზოგიერთი პარალელი შეიძლება გადავევადო, როგორც შემთხვევითი მსგავსება, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად აღმოცენებული.

გ. წერეთელმა თავის სპეციალურ ნაშრომში მიიღო დიდად მნიშვნელოვანი დასკვნა: არმაზულ ანბანსა და ქართულ ანბანს უთუოდ აქვთ საერთო, ცალკეულ ასოთა მოხაზულობა ერთმანეთის მსგავსია, ასოების დამატებითი ელემენტებითა და საერთო სტილით ამ ორი ტიპის ანბანი ერთმანეთს უახლოვდება.

ძალიან საყურადღებოა შემდეგი გარემოება. ზოგიერთი ქართული ასო ამჟღავნებს უფრო მეტ სიძველეს, არქაულობას. ვიდრე შესაბამისი არმაზული ასო. მეტიც: ეს ქართული არქაული ნიშნები პროტოტიპია არმაზული ნიშნებისა. აქედან დასკვნა: ქართული ანბანი არ შეიძლება მივიჩნიოთ არმაზული დამწერლობის შემდგომ საფეხურად თუ განვითარებად; იგი მონათესავეა არმაზულისა—ორივე ერთად (ქართულიცა და არმაზულიც) მომდინარეობს საერთო წყაროდან—არამეულისაგან.

არმაზულ ანბანთან ქართული ანბანის შედარება ახლებურად აყენებს ასომთავრულ—ნუსხურ—მხედრულის (ქართული წერის ამ სამი სახეობის) ქრონოლოგიური ურთიერთობის საკითხსაც: არმაზულთან მსგავსებას ნუსხური უფრო ავლენს. ნუსხური ხომ, მკვლევართა აზრით, განვითარებაა, შემდგომი საფეხურია ასომთავრულისა! გამოდის, რომ მეორე-შესამე საუკუნეების წარწერებში აღბეჭდილ ანბანს მეტი აქვს საერთო ქართული ანბანის მეცხრე საუკუნეში წარმოქმნილ ნუსხურ სახეობასთან, ვიდრე ასომთავრულთან, რომელიც ჰიჩნეულია ნუსხურის უწინარეს სახეობად. ამის საფუძველზე გ. წერეთელი ვარაუდობს, რომ ნუსხური მეცხრე საუკუნეში კი არ წარმოქმნილა, არამედ მას მეტი ხნის ისტორია აქვს. საუბრებელია, რომ ორივე ტიპი—ასომთავრული და ნუსხური—თანდათანობით ვითარდებოდა და შორდებოდა თავდაპირველ ორიგინალს; სწორედ ამით აიხსნება, რომ ზოგ შემთხვევაში ნუსხურს შემოუნახავს უფრო ძველი მოხაზულობა, ზოგ შემთხვევაში კი—ასომთავრულს.

როგორც ზემოთ ითქვა, ადრე ნიკო მარიც ფიქრობდა, რომ ქართული ანბანის განვითარება არ უნდა წარმოვიდგინოთ ბიძლიური სქემის მიხედვით: ასომთავრულმა შვა ნუსხური, ნუსხურმა შვა მხედრული...

ასეთია ქართული ანბანის წარმოშობის საკითხი ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების შუქზე.

ასომავის სახელები და ასომავის თანმიმდევრობა ანბანში

ყველა ანბანში ასოებს თავთავისი სახელები აქვთ (მაგალითად, ქართულში: ანი, ბანი, განი, დონი და ა. შ.), ამავე დროს, ანბანში ასოები დალაგებულია გარკვეული წესით, გარკვეული თანმიმდევრობით (მაგალითად, ქართულში: ა, ბ, გ, დ, ე და ა. შ.).

მოვისაუბროთ ამ საკითხზე: 1. როგორ დაერქვა ასოებს სახელები და 2. რა საფუძველზეა დაყრდნობილი ასოთა ასეთი თუ ისეთი თანმიმდევრობა ანბანში.

როგორც ზემოთ, სათანადო ადგილას, ითქვა, ანბანური დამწერლობა გამოიშუაგდა ხატოვანი დანწერლობისაგან: ხატოვანი წერის დროს თითოეული სიტყვისათვის ცალკეული ნახატი იყო. როცა ხატოვანი დამწერლობა განვითარდა, როგორც ვიცით, ასეთი წესი გამოიშუაგდა: დახატული იყო საგნები და წარმოითქმოდა ამ საგანთა სახელების მხოლოდ დასაწყისი ბგერა. გავიხსენოთ: ვთქვათ, ეხატა ხარი და ენა. წაიკითხავდნენ: „ხე“—ამ საგნების სახელთა დასაწყისი ბგერების მიხედვით (ქართული მაგალითი მოგვეყავს).

ამ წესის, ე. ი. აკროფონიის, საფუძველზეა, როგორც ზემოთ ითქვა, მიღებული ბერძნულში ა-ს სახელი „ალფა“, ბ ასოს სახელი „ბეტა“. ბერძნულში ისინი სემიტური წარმოშობისაა: სემიტურში „ალეფი“ ხარს ნიშნავს და „ბეტ“—სახლს. მაშასადამე, ამ ასოების სახელწოდებანი ხატოვანი დამწერლობის პერიოდისა და მომდინარეობენ, როდესაც ა-ს წაკითხვისათვის ხარი იხატებოდა და ბ-ს წაკითხვისათვის—სახლი. ასევე: ბერძნული—გ-ს სახელია „გამმა“ (სემიტურად „გომელ“ აქლემს ნიშნავს), დ-ს სახელია „დელტა“ (სემიტურად „დელტა“ კარს ნიშნავს) და სხვ.

გავიხსენოთ ქართული ასოების სახელწოდებანი: ან, ბან, გან, დონ, ენ, ვინ, ზენ, ცე, თან, ინ, კან, ლას, მან, ნარ, მე, ონ, პარ, უან, რაე, სან, ტარ, ჯე, უნ, ფარ, ქან, ლან, ყარ, შინ, ჩინ, ცან, ძილ, წილ, ჰარ, ხან, ჯარ, ჯან, შაე.

აქედან 21 ასოს სახელი 6 თანხმოვნით ბოლოვდება (ან, ბან, გან...), დანარჩენი 15 ასოდან (ნარ, პარ, ტარ...) სახელი რ თანხმოვნით თავდება, 4 ასოს (აიე, რაე, ჯე, შაე) ბოლოში ე ხმოვანი აქვს, 2 ასო (ძილ, წილ) ლ თანხმოვნით თავდება.

თუ როგორ გაჩნდა ქართული ასოების ზემოხსენებული სახე-
ლები, ძნელი სათქმელია.

ახლა — ასოთა თანმიმდევრობის შესახებ ანბანში.

ბერძნული ანბანის მწკრივი სემიტური ანბანის სისტემას მის-
დევს. სემიტურში კი არ ვიცი, რის საფუძველზეა მიღებული
ასოთა თანმიმდევრობა. გამოთქმულია ნოსაზრება, რომ ანბანის
დაწყება ა-თი, ე. ი. ალფათი (ბერძნულში), ალფით (სემიტურში)
შესაძლოა სარწმუნოებრივი მოტივით აიხსნებოდეს: ხარი მთელ
რიგ ერებს, მათ შორის სემიტებს, წმინდა ცხოველად მიაჩნდათ
(ალფი ხომ ხარს ნიშნავს), ალფით დაწყება საქმის დასაწყისის
წინ ვედრების გამომხატველი იქნებოდა, ისევე როგორც ქრისტიან
ერთა დამწერლობაში ძველად ყოველი ნაწერი აუცილებლად ჯვარ-
ის ნიშნით იწყებოდა.

ზოგიერთ ანბანში (მაგალითად, არაბულში) ასოები მოხაზუ-
ლობის მსგავსების პრინციპით არის დალაგებული, ე. ი. ერთადაა
მიჯრილი ერთმანეთის მსგავსი ასოები.

ქართულ ანბანს კი თავიდან მოყოლებული—23 ასომდის ასო-
თა ისეთივე თანმიმდევრობა აქვს დაცული, როგორც უძველეს
სემიტურსა და ბერძნულ ანბანთა მწკრივში იყო, ხოლო შემდეგ ჰო-
მატებელია ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ბგერების გა-
მომხატველი ასოები. ეს დანართი ასოებია: ღ, ყ, შ, ჩ, ც, წ, ჭ.
აქაც თანმიმდევრობა შემთხვევითი არ არის: ღ-ყ თანხმოვნებს
მიჰყვება სისინა და შიშინა წინაენისმიერ ბგერათა 5 ასოდან შემდ-
გარი ჯგუფი.

ასეთია დამწერლობის წარმოშობისა და განვითარების ზოგა-
დი სურათი.

ავტორი—შოთა ვარლამის ძე ძიძიგური
ობეჟღება ენისა და ლიტერატურის სექციის ბიუროს დადგენილებით.
სექციის ბიუროს თავმჯდომარე—პროფ. გ. ახვლედიანი
რედაქტორი—დოც. ზ. კუმბურიძე

გადეცა წარმოებას 10/VI-58 წ., ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28/VII-58 წ.,
ქალაქის ზომა 60×84, ანაწყობის ზომა 6×9,5, სასტამბო ფორმათა
რაოდენობა 2,25.

შეკვ. № 707.

ტირაჟი 14.300.

უფ 02891.

ფასი 1 ზაზ.

სსრკ-ის გამომცემლობის პოლიგრაფკომბინატი „კომუნისტი“,
თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

Издательство
ЦК КП Грузии, ул. Ленина № 14.